

“NASILNA KROATIZACIJA”

U studenome prošle godine u Hrvatsku su iz Francuske gotovo istodobno stigle dvije vijesti. Prva iz Pariza, druga iz 500-tinjak kilometara udaljenoga Strasbourga. Jedna i druga bave se jezičnom problematikom: prva francuskom, druga hrvatskom.

Prema prvoj, u francuskome Ministarstvu kulture priprema se nacrt zakona o jeziku, koji bi se trebao razmotriti u Parlamentu. Ministar kulture, Jacques Toubon, predlaže da tuđice “nestanu i iz tekstova francuskih poslovnih ugovora i iz stručnih uputa u svim područjima. Za zaštitu francuštine od stranih utjecaja, najviše od anglo-američkih riječi (‘franglais’), predviđene su i novčane kazne, čak do (preračunano) 30.000 DEM. Riječ ‘jeans’ treba da se zamijeni francuskim nazivom ‘radne hlače od denimskog pamuka’, a ‘Rock ‘n’ Roll’ preziva se u ‘Dance balancée’ (‘Okretajno-kotrljajni ples’).”¹

Prema drugoj, Hrvatska je u skupštini Vijeća Europe² 3. studenoga 1993. u Strasbourgu optužena zbog “nasilja nad jezikom”³ “te je bilo rečeno da se u Hrvatskoj provodi kroatizacija svega i svačega, da se uvode nerazumljive riječi, da se čak kroatizira hrvatske pisce poput Krležu”.⁴

Netko je u jednom razgovoru cijeli ovaj slučaj riješio rimskom formulom “što je dopušteno Jupiteru, nije volu”, ali više razloga nagoni nas da se usprotivimo takvu mirenju s motrištima koja ne samo što nemaju oslonca u zbilji, nego su i znanstveno posve neutemeljena, a izvorom i putem kojim su stigla do Strasbourga tjeraju

nas da se nad njima ozbiljno zamislimo. Baš kad smo pomislili da smo se riješili srpskoga skrbništva nad hrvatskim jezikom, kad smo u miru počeli skupljati i usustavljivati građu koja bi obuhvatila raščlambu odnosa hrvatskoga sa susjednim jezicima, međusobnih utjecaja i prožimanja, gubitka i potiranja dijela hrvatske rječničke građe, mijena nastalih u morfologiji, sintaksi i tvorbi, kad smo dakle pomislili da se napokon može pribrano i smireno progovoriti o svemu tome, dolazi nam iz same Europe upozorenje, sročeno i intonirano toliko poznatim sintagmama i konotacijama da bismo zaista trebali biti slijepi kad ne bismo u njemu prepoznali beogradske prste, da ne smijemo raditi ono što svi uljudeni narodi rade: brinuti se za vlastiti jezik.

Navest ćemo u potpunosti najsporniji dio sa strasbourške skupštine: “U hrvatskom jeziku postoje četiri dijalekta, a jedan je službeni. Dakle postoji jedna purifikacija jezika koja se sada odvija. Pogrešno je govoriti o jeziku HDZ-a, ali u tijeku je purifikacija jezika slična onome što je radio Mussolini kada je, pred nekoliko desetljeća, stvarao tzv. italijani(?). Dakle knjige koje nisu napisane ‘pravim hrvatskim jezikom’ u bibliotekama ne prolaze. Govori se koje riječi valja, a koje se ne smiju upotrebljavati. Gorjan je preveo *Odiseja*. To je jedan od najboljih prijevoda. Međutim njegov prijevod nije preferiran. Gorjan se koristio riječima iz drugih dijalekata hrvatskoga jezika. I što se događa – to se iznova prevodi na purificirani hrvatski jezik. Ne želim previše inzistirati na ovoj točki, ali i predsjednik Tuđman govorio je nešto protiv rock-glazbe, internacionalizama u izobrazbi

¹ *Hrvatski rukopis*, 8. studenoga 1993, str. 21. Iz *Večernjeg lista* 6. svibnja 1994. saznajemo da je Francuski donji dom izglasovao spomenuti zakon, uz koji će biti “priložen rječnik francuskog jezika u kojem su navedene francuske riječi koje valja upotrebljavati umjesto engleskih, kao što su hamburger ili kompjuto!”

² Ispravnije bi bilo Europsko vijeće, ali pišem onako kako nalazim u predočenim materijalima.

³ *Vjesnik*, 11. studenoga 1993, str. 18.

⁴ *Danas*, 9. studenoga 1993, str. 16.

itd. Vlada osjećaj da se ta purifikacija u jeziku odvija u nacionalističkom smislu, a i kultura je jedno područje gdje se odvijaju takve aktivnosti i mi smo svi ožalošćeni zbog toga.”⁵ Za potkrepu svojih teza autor citiranih redaka naveo je i pisanje splitskoga satiričnog lista *Feral Tribune* s nadnevkom 5. X. 1993., u kojemu bi se, navodno, imali nalaziti tekstovi koji također upozoruju na nedopustive jezične pojave u Hrvatskoj.

U traganju za istinom u ovom spornom istupu uglednoga austrijskog političara socijalističkih nagnuća utvrđeno je da on sâm navode koje je izrekao nije provjeravao, nego se jednostavno poslužio materijalima koje su mu dostavile dvije predstavnice “zelenih” u austrijskom Parlamentu. inače podrijetlom iz Gradišća, nama zanimljive stoga što u posljednje vrijeme istupaju s izrazitim protuhrvatskim stavovima. ● kakvim je materijalima riječ? Iz navedenog citata vrlo se lijepo može vidjeti da je u njima pomno izabrana i pažljivo raspoređena građa koja sadržava one najvažnije točke koje su se u tijeku posljednjih desetljeća “vrtjele” u jezičnim polemikama u Hrvatskoj: nasilna kroatizacija, nacionalističko-fašističke imputacije, židovski autor (prije je to redovito bio srpski) kojemu se provodi jezično nasilje nad tekstem, podsjećanje na hrvatsku jezičnu isključivost u nedavnoj prošlosti... I na kraju uporište u jednom listu koji je razvikan kao oporben i slobodan, a po mojoj prosudbi satira mu je tek zaštitna forma za iznošenje političkih diskvalifikacija bez dobrog ukusa i mjere, bez ozbiljnih analiza, i što je najvažnije, bez nakane da svojim pisanjem pridonose rješavanju sporova. Ukratko, riječ je o neozbiljnom, a ne oporbenom listu kojega novinari i suradnici ne luče uzrok od posljedice, a u spomenutom broju, da kažem i to, nema ni

traga o nekom tekstu koji bi govorio o jezičnim prilikama u Hrvatskoj, pa i u tome dijelu protuhrvatski istup u Vijeću Europe ostaje tanak i sumnjiv. Ali Hrvatskoj neskloni krugovi jedva su dočekali bačenu kost, pa ne pitajući za točnost navoda svijetom pronose glasine o hrvatskom jezičnom nasilju.⁶

Strasbourška optužba počiva na tezi o postojanju četiriju dijalekata u hrvatskom jeziku. Koje bi to bilo četvrto hrvatsko narječje koje znanost još nije uočila i opisala? ● čigledno, ovdje nije riječ o promicanju nove znanstvene spoznaje već o mehaničkom prihvaćanju tradicionalne podjele tzv. hrvatskosrpskog jezika na četiri narječja – čakavsko, kajkavsko, štokavsko i torlačko – koja je zalutala na Vijeće Europe pod hrvatskim imenom. Naravno, neuputno je bilo govoriti o hrvatskosrpskom jeziku u trenutku kad je Hrvatska izložena srpskoj agresiji i okupaciji, pa je izostavljen pridjevak “srpski” iz dvočlanoga naziva jezika i onda po inerciji torlačko narječje biva pripisano hrvatskome jeziku.

Jezično čistunstvo (purifikacija) bio je jedan od najtežih “grehova” hrvatske lingvistike u bivšoj Jugoslaviji kad se pazilo da se po svaku cijenu sačuva leksičko jedinstvo hrvatsko-srpskoga jezičnog područja. Idealno zamišljen model takva jezika mogao se, mislilo se u beogradskim krugovima, ostvariti uz pomoć tzv. dogovorne lingvistike, što znači da je trebalo uvesti na razini četiriju štokavskih republika jezično tijelo koje bi propisivalo ne samo pravopisnu nego i jezičnu normu. Kako je Novosadskim pravopisom 1960., barem se tako vjerovalo, bio riješen zajednički, tj. unificirani način pisanja, ostalo je urediti jezični dio, u prvome redu uvesti zajedničko znanstveno nazivlje. No i najveći zagovornici i

⁵ Prevedeno prema tonskom zapisu strasbourške sjednice.

⁶ Dok završavam ove retke (travanj 1994.), čujem da je u *New York Timesu* objavljen članak s istih pozicija, a ugledan njemački novinar ispričovjedio nam je da je s više strana čuo kako se u Hrvatskoj umjetno stvaraju neke riječi.

pristaše jednosti jezika u tome su poslu morali posustati jer su se, htjeli-ne htjeli, morali suočiti s nepremostivom poteškoćom – tradicijom – koja je tvrdoglavo priječila još veće jezično nasilje. U naizgled malim stvarima, kakvo je, primjerice, prenošenje stranih imena u domaći jezični sustav, otvarali su se bitni i nerješivi problemi. Ako se, npr. starogrčko Ἑλληνικός (=helenski) u srpskoj sredini pod utjecajem bizantskoga i s početnim protetskim *j* prenosilo i pisalo “jelinski”, onda se nikako doli nasiljem nije moglo prisiliti Hrvate da svoj tradicionalni prijenos “helenski” pretvore u srpski “jelinski”, odnosno samo se prisilom moglo privoljeti Srbe (što je i učinjeno) da prihvate hrvatski način pisanja “helenski”. Takvih prisila bilo je u razdoblju jugoslavenskoga zajedništva nebrojeno i provodile su se na svim jezičnim razinama od fonološke do sintaktičke. Uglavnom su bile na štetu hrvatske strane, ali bilo je primjera da su srpski lingvisti pokušavali tipične hrvatske izraze progurati u srpskoj sredini kako bi razlike među dvama jezicima bile što manje. Takav je pokušaj bio Ivić-Pešikanov prijedlog da se beogradska informativna TV emisija *24 časa* preimenuje u *24 sata*, što je uzvitalo veliku prašinu i nije bilo prihvaćeno. Srbi su ostali pri svome. Kad su se pak Hrvatskoj nametali srbizmi, polemike nisu ni smjele biti javne, ljudi su diskvalificirani kao neprijatelji države i redovito su dobivali ustaški biljeg, pa su se problemi samo gomilali, ali ne i raščišćavali. Upravo stoga jedan je od prvih zadataka hrvatskih lingvista da, oslobođeni predrasuda, ozbiljno pristupe toj temi i nitko nema ni moralnog ni znanstvenog prava da im taj posao ospori. Takav postupak ništa se ne može nazvati nasilnim pohrvaćivanjem. Ono što nije u duhu i tradiciji hrvatskoga jezika jednostavno treba prepoznati kao nehrvatsko i učiniti ga hrvatskim. Je li riječ o srbizmima, germanskim sintaktičkim konstrukcijama, navali anglizama, latinskom redu riječi ili

nečemu petom, to je sasvim svejedno. Bitno je da se opiše hrvatski jezični model i da se omogućiti ljudima da ga prepoznaju i u okviru takva modela stvaralački pristupe jeziku. Da im jezik bude u vlasti duha, da se njime služe neopterećeno i da prepoznaju sve njegove tvorbene, morfološke i sintaktičke osobitosti i mogućnosti. U tome će im prva pomoć i oslonac biti sama narav jezika i njegov ustroj, koji nepogrešivo reagira na sve što narušava sustav. Tako i oni koji poznaju srpske jezične zakonitosti o prijenosu grčkih imena znat će pravilno ocijeniti da je pridjev *helenski* uljez u srpski sustav u kojemu su ostali, npr. *Iraklijon* ili *Krit*.

Posljednjih desetljeća najviše je pritisicima bila izložena hrvatska leksička razina, gdje se sustavnim potiranjem i progonom tradicionalnih i ustaljenih hrvatskih naziva u svim područjima (znanost, školstvo, osobito sudstvo i vojništvo, potom gospodarstvo, obrt, trgovina i dr.) htjelo stvoriti novo nazivlje, kojemu je sržni biljeg davala srbijanska sredina sa svojim fonološkim i tvorbenim osobitostima. Postupak je bio vrlo jednostavan: većina starih i uobičajenih hrvatskih naziva i tipičnih tvorba proglašena je ustaškima, pa su oni preko noći počeli nestajati iz hrvatskih tekstova. Takva višegodišnja praksa urodila je pomutnjom i među stručnjacima te se u novijim rječnicima i znanstvenim raspravama počelo uz stare hrvatske riječi javljati tumačenje da su ideološke novotvorine. Stoga je na hrvatskoj lingvistici da sustavno prouči i opiše spomenute pojave te da predloži put kojim bi valjalo krenuti u obnovi hrvatskoga jezika, ali ne na način koji nam se podmeće u Vijeću Europe jer hrvatski jezik nije ni HDZ-ov ni Tuđmanov, on je kulturno i uljudbeno dobro svih onih koji se njime služe, koji prepoznaju njegov sustav, koji mogu i žele pridonijeti njegovu *normalnu*, a ne nasilnu razvitku.

Upravo zbog pomutnje koja je nastala beogradskim jezičnim nasiljem i forsiranjem hibridnoga jezičnog modela stvorila

se u Hrvatskoj za prošloga režima žestoka oporba ne samo jezikoslovaca nego i onih kojima je pisana riječ bila kruh -- hrvatskih pisaca. Iz te oporbe rodila se 1967. Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, koju je potpisao i u Strasbourgu spominjani Miroslav Krleža. Pohrvaćivanje Krležinih tekstova nije nikakva blasfemija ni novina. Sâm Krleža još za života povjerio je poslove jezičnog dotjerivanja i uređivanja svojih *Sabраних djela* dr. Anđelku Malinaru, čiji su zahvati u tekst bili i česti i znatni. Jednoga dana, kad se bude priredilo kritičko izdanje Krležinih djela, to će se moći najbolje vidjeti. Osim toga, i u "olovnim godinama" nije se Krleža libio javne kritike jezika partijskih dokumenata i akata. Tako u *Vjesniku* 29. siječnja 1953. čitamo: "Duže se raspravljalo o pojmu društvene svojine. Pitanje je potaknuo Krleža izrazivši mišljenje, da je riječ svojina rusizam, pa da nema potrebe da se ona drži kraj domaće riječi vlasništvo."⁷

Prijevodna književnost u kultiviranju jezika također ima važnu ulogu. No ne smiju se miješati razine onako kako se to radi u Vijeću Europe. Prevoditeljski čin individualno je stvaralačko djelo i ne može se stavljati u istu kategoriju sa službenom jezičnom politikom, koje, to moramo otvoreno utvrditi, u ovome trenutku u Hrvatskoj nema. I jezici s duljom književnom tradicijom od hrvatskoga, jezici velikih naroda, imaju po nekoliko prijevoda istih naslova. Dapače, množina prijevoda istoga djela u nekoj sredini tumači se višim stupnjem njezina kulturnoga i jezičnog razvitka. U tome se hrvatska sredina ne bi trebala razlikovati od drugih. Dapače, ako Hrvatska ima, primjerice, četiri cjelovita prijevoda *Svetoga pisma* (Katančićev, Škarićev, Šarićev i tzv. prijevod zagrebačke Stvarnosti), dva prijevoda Aristotelova *Pjesničkog umijeća*

(Kuzmićev i Despotov), dva prijevoda Cervantesova *Don Quijota* (Velikanovićev i Tabakov), tri prijevoda Camusova *Stranca* (dvaju Smičiklase, Dane i Svetislava, te Crnkovićev) itd., onda ne vidim zašto ne bi mogla imati i dva prijevoda Joyceova *Uliksa*.

Neki pogrešno misle da pohrvaćivanje označuje puko zamjenjivanje nehrvatskih, ili, kako se danas čuje, manje hrvatskih riječi hrvatskima, odnosno hrvatskijima. Protiv tako primitivnoga i pojednostavnjenog pristupa hrvatska je lingvistika uvijek ustajala, pa i na stranicama *Jezika* mogla se nedavno pročitati oštra kritika jedne takve knjige.⁸ Pravi poznavatelji hrvatske jezične problematike neće svesti čitav slučaj na puko zamjenu jednih riječi drugima (najčešće srbizama hrvatskim izrazima) nego će u prvome redu nastojati razotkriti i opisati jezični model koji nazivamo hrvatskim, potom točno utvrditi kada, zašto i na kojim razinama i mjestima je on oštećen, iznevjeren, ili nasilno krivotvoren, a tek onda preporučiti razvojne smjerove. Oni nipošto ne bi smjeli voditi sakaćenju jezika; valja biti oprezan s jezičnim savjetima, osobito u izboru izvora za suvremeni standard. Vrijeme Akademijina rječnika i njegova skućena obzorja trebalo bi biti za nama. Sve to podrazumijeva mnogo širu i ozbiljniju akciju od dosadašnjih dobronamjernih individualnih, ali pomalo anarhičnih poteza. U nedostatku jedne takve šire općedruštvene akcije otvara se polje jezičnim amaterima, egzibicionistima, poluznalcima i provokatorima da mute i onako zamućene vode. No hrvatska se službena politika zbog toga ne može optuživati kako se to čini u Vijeću Europe. Naprotiv, ona je kriva baš zbog toga što nije organizirala sustavan rad na hrvatskom jeziku i povela brigu o njemu.

Nataša Bašić

⁷ Rasprava o Ustavnom zakonu NR Hrvatske o osnovama društvenog i političkog uređenja u republičkim organima vlasti.

⁸ S. Babić: Jezični priručnik Marijana Krmpotića. *Jezik*, XL, str. 17-24.